

Людмила Волошук, канд. філол. наук

Визначення духовних засад персонажів у драматургії Л. О. Яновської

У літературознавчих дослідженнях кінця 70-х — початку 80-х років нашого століття спостерігаємо підвищення інтересу до духовного світу героя в літературі. М. Г. Жулинський наголошує, що саме "література, мистецтво найчастіше конденсують в образах суспільне відчуття, інтуїтивні прагнення до ідеалу, жагу соціального оновлення життя, потребу відновлення духу, моралі" [1, 44].

У 1980 р. виходить монографія І. Г. Куниціна "Загальнолюдське в літературі", в якій автор розглядає проблему духовності через призму загальнолюдських питань. П. П. Кононенко, аналізуючи певні етапи розвитку літератури, доходить висновку, що "поступово об'єктом зображення ставало не взагалі життя, а духовне життя Людини" [2, 124].

Питання проявів духовності героя в літературі розглядала в праці "Духовний світ сучасника" Н. М. Шляхова. На думку дослідниці, саме соціально-філософська концепція особистості зумовила значною мірою рівень естетичної своєрідності образу людини в літературі, а "духовно-емоційний аспект дослідження проблеми пояснюється специфічно родовою сутністю мистецтва і його виховними завданнями" [3, 12].

На сьогоднішній день питання механізмів одухотворення людини і суспільства шляхом вивчення та аналізу літературних творів стає проблемою, різнозначною проблемою виживання і продовження існування нації, адже налагодження будь-яких відносин між людьми неможливе без усвідомлення гуманних цінностей та ідеалів. Принципова для останніх років переорієнтація на осмислення самоцінності людини, її суттєвий рис стала знаменням часу. В цьому аспекті шляхи пізнання духовного потенціалу твору і творчості письменника мають іти, на нашу думку, через пізнання особистості персонажів і автора.

Драматургія Л. О. Яновської і на сьогодні в літературознавстві все ще залишається не тільки малодослідженою, а й маловідомою. А свого часу С. Єфремов зауважив, що в особі Л. О. Яновської наше письменство має "інтелігентного, з потребою мати відповідь на вищі духовні запити автора" [1, 255].

У 1959 р. вийшов двотомник творів письменниці, в передмові до якого Г. Ю. Синько наголошував, що "на творах Л. О. Яновської можна прослідкувати, як протест поодиноких людей через визрівання свідомості переростає в масовий протест і веде до активного виступу народу на боротьбу за свої права" [2, 20]. У 1962 р. вийшла книжка "Любов Яновська" цього ж автора, в якій відзначено, що більшість п'єс Л. Яновської "написані на пекучі теми тогочасного життя" [3, 64].

Ім'я драматурга знаходимо в статтях Н. Й. Жук [4], В. М. Лесина [5], Л. З. Мороз [6], О. Ф. Ставицького [7], П. П. Хропка [8] та інших, які присвячені огляду літературного процесу в Україні кінця ХІХ — початку ХХ ст.

У 1991 р. вийшов двотомник Л. Яновської з передмовою Н. М. Шумило "Подолати в душі зло", в якій міститься загальний огляд життєвого, творчого шляху Л. Яновської, її громадської роботи, зроблена спроба дати суспільну оцінку творчості письменниці [9].

Поставивши на меті визначити й охарактеризувати елементи духовності драматургії Л. О. Яновської й вирішивши досягти мети шляхом аналізу виявів духовності дійових осіб її п'єс, ми з'ясували, що драматург акцентує увагу не на зовнішності персонажів, а на мотивах їхніх вчинків і дій, звертаючись таким чином до глибин душі людини, до сутнісних витоків духовності. Виключенням є п'єси, в яких подаються у взаємохарактеристиках окремі описи деталей зовнішнього вигляду ("Повернувся із Сибіру", "На сіножаті", "Олена", "Без віри", "Поводатир", "Noli me tangere", "Огнений змії").

Драматург пішла не шляхом спрощеного бачення людини, а змалювала її багатогранно. Навіть антигерої мають складні характери з негативними і позитивними рисами. Зустрічаються і персонажі зі складними духовними ознаками, як, наприклад, Петро ("Олена"), Дмитро Петрович ("Блискавиця"), Гнат ("Жертви"), Марія Дмитрівна ("Без віри"), Степан Антонович ("Noli me tangere"), Іван Іванович ("Огнений змії"). Письменниця глибоко знає психологію і стверджує, що в

кожної людини є певні потяги до добротворення й бажання творити іншим благо.

Найбільш глибоко подає Л. О. Яновська матеріально-побутові характеристики. Її дійові особи — це люди, які люблять працю, розглядають землю як засіб власного та народного існування. Оріся, Сергій ("Лісова квітка"), Василь Петрович ("Людське щастя"), Лідія Костянтинівна ("Огнений змії") вважають, що матеріальні цінності нічого не варті в порівнянні з цінностями духовними. Проте є й такі персонажі для яких матеріальні блага понад усе. Таким чином Л. О. Яновська показує, що ставлення людини до матеріального накопичення не просто впливає на формування її духовності, а й визначає саму духовність.

Герої п'єс драматурга розуміють неминучість поділу суспільства на класи, однаке найбільш прогресивні за своїми поглядами персонажі виступають проти соціальної несправедливості, стверджуючи, що людина повинна отримувати платню згідно своєї праці, що земля має належати тому, хто на ній працює.

Етично-побутові характеристики дійових осіб драматургії Л. О. Яновської різноманітні. З одного боку, більшість із них відчуває повагу до себе, а з іншого, своїми вчинками, вони не завжди викликають повагу людського оточення. Часто персонажі п'єс є людьми нещасливими, бо драма їхнього життя стає результатом аномальних, а то й нелюдських стосунків. Нещасними їх робить нерозділене кохання, шлюбна зрада (Лідія Костянтинівна — "Огнений змії", Петро Петрович Пепеко — "Четверта аксіома"), втрата віри в людську порядність (Марія Дмитрівна — "Без віри", Зінька — "Лісова квітка"), нерозуміння стану душі близькими людьми ("Блискавиця", "Четверта аксіома").

У п'єсах Л. О. Яновської персонажі діють за різними моральними принципами. Часто страждають чесні, альтруїстичні люди (Василь — "В предрозвітньому тумані", Дмитро Петрович — "Блискавиця", Оріся — "Лісова квітка", Василь Петрович і Ганна Архипівна — "Людське щастя", Лідія Костянтинівна — "Огнений змії" та ін.), для них краще померти, ніж поступитися своїми моральними переконаннями, вірою в добро на землі. Драматург стверджує, що майбутнє саме за ними, правда на їхньому боці.

Поряд із названими персонажами діють і хижі, підлі люди, які іноді виступають відверто зі своїми поглядами — Гнат

("На Зелений Клин"), Дмитро ("Повернувся із Сибіру"), Хвеська ("Олена"), а іноді настільки замаскуються, що тільки поступово виявляються їхні справжні егоїстичні наміри. Такими є Марія Георгіївна ("Огнений змії"), Кіндрат ("В предрозвітньому тумані"), Воротиленко ("На Зелений Клин"), Андрій і Людмила ("Лісова квітка").

Більшість дійових осіб знає закони, розуміє їх сутність, але дотримуватися у повсякденному житті не поспішає. Заради особистих інтересів, матеріальної вигоди, свідомо порушують закони Петро і Хвеська ("Олена"), Гнат ("На Зелений Клин").

У творах першого періоду Л. О. Яновська майже не подає політичних характеристик. Активно протистоять владі, розуміючи, що вона захищає інтереси панівної верхівки, персонажі другого періоду творчості ("Жертви", "В предрозвітньому тумані"). Яскраво виявляють розуміння сутності й інтересів своєї нації і народу герої п'єси "Поводатир", в якій піднято проблему осмислення персонажами свого громадянського обов'язку.

Герої п'єс Л. О. Яновської переважно пасивні мрійники, їм важко щось змінити в житті, іноді вони підкоряються долі, але не втрачають віри у свої високі переконання (Степан — "Повернувся із Сибіру", Гнат — "Жертви", Степан Антонович — "Noli me tangere", Лідія Костянтинівна — "Огнений змії", Марія Дмитрівна — "Без віри").

Письменниця майже не подає ідеологічних характеристик, драма в житті персонажів відбувається найчастіше через нерозуміння духовних запитів і поглядів. Драматург скупо подає педагогічні засади своїх героїв, їх турбують питання виховання, насамперед пов'язані з народною мораллю, традиціями та звичаями ("Поводатир", "Жертви", "Олена").

Персонажі п'єс Л. О. Яновської переважно люди порядні, але їхні трактування понять "добро" і "зло", "позитивне" і "негативне", "прекрасне" і "огидне", "високе" і "низьке" не завжди збігаються з панівними в етиці.

Отже, духовність дійових осіб п'єс Л. О. Яновської не залежить ні від віку, ні від соціального стану чи форми діяльності людини. Високодуховними чи, навпаки, антидуховними, є представники як інтелігенції, так і селян чи робітників. Драматург засуджує антидуховність персонажів, які обирають ганебні шляхи для досягнення своєї мети, прагнуть підкорити власним бажанням життя інших людей, несуть зло.

Слід відзначити, що високодуховні персонажі не стоять осторонь суспільно-історичних подій, беруть активну участь у громадських справах, усвідомлюють свою місію в тому, щоб покращити життя не собі, а іншим. Це є свідченням того, що духовність героїв драматургії Л. О. Яновської визначає культура життя і поведінки, всебічне усвідомлення високої мети і шляхів її досягнення.

Література:

1. Жулинський М. Г. Духовна ситуація в літературі: Формування нових цінностей і орієнтацій українського суспільства. – К. : Дніпро, 1979. – 276 с.
2. Кононенко П. П. В пошуках сугі. – К. : Дніпро, 1981. – 287 с.
3. Шляхова Н. М. Духовний світ сучасника. – К. -Одеса, 1982. – 144 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2 т. – Мюнхен, 1989. – Т. 2. – 495 с.
5. Яновська Л. О. Твори: В 2 т. – К. : Дніпро, 1959. – Т. 1. – 485 с.
6. Синько Г. Ю. Любов Яновська – К. : Дніпро, 1962. – 95 с.
7. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. : Підручник для студентів філолог. фак. в ун-в. – К. : Вища школа, 1978. – 390 с.
8. Історія української літератури: У 2 т. – К. : Вища школа, 1986. – Т. 1. – 432 с.
9. Історія української літератури: У 2 т. – К. : Вища школа, 1987. – Т. 1. – 630 с.
10. Історія української літератури: У 8 т. – К. : Наукова думка, 1968. – Т. 5. – 523 с.
11. Історія української літератури кінця ХІХ-ХХ ст. – К. : Вища школа, 1989. – 437 с.
12. Яновська Л. О. Твори: В 2 т. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 712 с.